

КОЛЬОРОВА ПАЛІТРА ТЕКСТІВ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Анотація. Увага пропонованої статті зосереджена на характеристиці функціонально-стилістичних особливостей колоративів повісті «Біс плоті» Валерія Шевчука. Залучений до аналізу матеріал дає змогу простежити специфіку функціонування таких мовних одиниць під кутом зору їх художньо-виражальних функцій.

Ключові слова: колоратив, система кольоропозначень, вторинна колірна семантика, семантична структура, авторські неологізми.

Аннотация. Настоящая статья посвящена характеристике функционально-стилистических особенностей наименований цвета произведения «Бес плоти» Валерия Шевчука. Анализированный материал дает возможность проследить за спецификой функционирования цветоименований с позиции их художественно-выразительных функций.

Ключевые слова: колоратив, система цветоименований, цветовая семантика, семантическая структура, авторские неологизмы.

Summary. The article focuses on the characteristics of the functional-stylistics peculiarities of colour names in the story «Devil of the flesh» by V. Shevchuk. The material under analysis enables to trace peculiarities of colour names functioning from the point of view of their artistic expressive functions.

Key words: colour terms, coloristics system, secondary colour semantics, semantic structure, author's neologisms.

Колір як фізичне явище дане людині в зорових відчуттях, знаходить відображення у словесних одиницях мови – колоративах. Лінгвістичне осмислення мовної картини кольору базується на характеристиці колороназв не за фізичними ознаками, такими як тон, яскравість, насиченість, а на виявленні їх словесного багатства і розкритті їхньої внутрішньої форми, пізнанні різних семантичних перетворень і символізації.

У сучасній українській мові колірні характеристики предметів та явищ дійсності здійснюється через розгалужену систему кольоропозначень – чітко окреслену в мові групу прикметників, які означають кольори. Лексеми на позначення кольору характеризуються місткою семантичною структурою та великою стильовою активністю в художньому тексті, слугують надзвичайно багатограним і змістовним образним засобом, у своїй більшості несуть важливу етнокультурну інформацію.

Філологічні дослідження колористики мають тривалу історію та представлені різними підходами, методами і завданнями. Однак проблеми, що постають під час розгляду семантичного поля слів-кольоронайменувань, – невичерпні. Аналіз лексико-семантичної групи назв кольору проводився на матеріалі різних мов у багатьох напрямках, серед яких дослідження колороназв у системі мовно-виражальних засобів мови письменників (А.Белій, А. Критенко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, С. Єрмоленко, М.Карпенко, І. Бабій та ін.).

Вивчення процесів мовного розвитку, зокрема в аспектах вияву експресивних потенцій мови, є актуальною гуманітарною проблемою, тому що в цілому стосується мови як вияву духовної культури народу. Етапи цього розвитку яскраво матеріалізуються у творчості письменників, які історично мають право зватися мовними особистостями, творцями мови.

Саме такою мовною особистістю є Валерій Шевчук.

Вибір теми дослідження вмотивовано тим, що кольоронайменування є одним із найвиразніших показників індивідуальності автора, розкривають особливості сприйняття й відображення ним мовної картини світу. Саме назви кольору є виразною атрибутивною характеристикою широкого кола важливих для митця образів, що проходять наскрізно через усю його творчість.

Завдання пропонованої роботи полягає у визначенні особливостей кольорової палітри В. Шевчука та аналізу специфіки відтворення кольорів у художньому тексті твору «Біс плоті».

«Біс плоті» – одна з оригінальних книжок В. Шевчука, де знайшла своє відображення надзвичайно багата мовна палітра митця. Авторська мовна майстерність особливо яскраво виявляється у вмілому використанні та збагаченні уже існуючих колоративів, а також у створенні авторських назв кольору. Створення митцем колірних образів сприяє не тільки характеристиці реалій та персонажів за ознакою кольору, а й значною мірою їх перетворенню, й передусім – засобами проектування зовнішніх реалій на внутрішній світ людини, її настрої, прагнення й переживання, бо розкриття таїн людської душі – одне із творчих завдань автора.

Важливою особливістю кольорового образу В. Шевчука є його здатність до створення асоціативних полів. «Основними» у цьому процесі є група семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, білий, чорний, сірий, коричневий* [2, с. 97; 1, с. 11]. Можливість виділення серед інших кольоропозначень групи «основних» пов'язана з їх лінгвістичними особливостями. Як свідчать етимологічні дослідження, ці кольоропозначення належать до найдавнішої лексики і мають

переважно узагальнений характер. Колись ці мовні знаки позначали світлові явища, предмети з характерним кольором. На сучасному етапі їх предметна віднесеність стерлась і вони перейшли до розряду абстрактної лексики. «Основні» кольороназви становлять ядро лексико-семантичного поля кольору сучасної мови, навколо якого розташовані периферійні назви пізнішого походження.

Валерій Шевчук у своєму творі використовує вісім «основних» кольоропозначень (поза увагою митця залишилась лексема *коричневий*):

- **Чорний**: «Страшні слова промовили *чорні* вуста» [6, с. 86]. «І випустив у повітря струменя вогню, що шугнув у *чорне* небо й розсипався на тисячу іскор» [6, с. 292].

- **Білий**: «*Біла* тканка звивалася їй за спиною, ніби дим» [6, с. 16]. «А ще в бісика були за спиною невеликі *білі* крила» [6, с. 52].

- **Сірий**: «І сутінок почав помалу вливатися в мене, як дим і пара, наповнював, і я ставав у ньому *сірий* та драгливий» [6, с. 34]. «Тіло не мертве, а серце, як камінь *сірий* і твердий» [6, с. 53].

- **Червоний**: «Упав на землю й принижено поповз до неї, щоб лизнути оті *червоні*, оті підбиті золотими підківками чобітки» [6, с. 65]. «На короткий час його сліпе око почало бачити, а побачило воно *червоне* коло» [6, с. 18].

- **Жовтий**: «Найгірше було патріарху, на якого надягали сакос із *жовтої* венеціанської парчі» [6, с. 152]. «Розтулив пащеку повну білих, чи радше *жовтих* зубів» [6, с. 87].

- **Зелений**: «І почали вони жерти й випивати плоди, й поглинати листя *зелене*» [6, с. 69]. «Дяк вийняв із кишені мантиї флягу, *зелену* барвою, і заткнув дерев'яною цуркою» [6, с. 282].

- **Синій**: «Пан Богдан Стрибаль моргнув капривими очима, під якими висіло по великому *синьому* мішку» [6, с. 25]. «Показала пану возному праве плече *сине*» [6, с. 91].

- **Голубий**: «Він тільки тепер розплющив очі – я вразився, які вони були *голубі*, теплі, навіть молоді» [6, с. 138]. «Звів на матір холодні *голубі* очі Іван» [6, с. 301].

Зауважимо, що В. Шевчук тонко відчуває кольори. Він вдається до колоризації з метою вказати на зовнішню ознаку, офарбовуючи предмет (явище), або надати емоційного навантаження, символічного значення художньому образу. Індивідуально підходячи до використання тієї чи іншої назви кольору, письменник розкриває своє світобачення й світовідчуття.

У Шевчука кожний колір має своє символічне значення. Так, символічне освоєння чорного кольору репрезентує переважно емоційно-оцінні відтінки значення негативного забарвлення (хоча це явище, мабуть, не можна розглядати як культурно-мовну універсалію). Чорним автор називає усе важке, повсякденне, на противагу святковому, а також знавісніле, морально деградоване. Саме тому колоратив *чорний* увійшов до складу великої кількості фразеологічних зворотів, які використав

письменник. Найбільша продуктивність властива сполученням, утвореним на основі переносного значення лексеми *чорний* як 'ненависний', 'поганий', 'підлий', коли характеризуються соціальні реалії та моральні якості людини: «Щоб одурити той світ, рядяться під святих та Божих, а в кожного *чорна душа*, і не мають вони милосердя та любові» [6, с. 164]. «А коли *діла чорні*, то й побожність велика – не побожність, а служба лихому» [6, с. 173]. «Ніздрі її затріпотіли, а *очі заметали чорними блискавками*» [6, с. 263]. «Чому образила мене в своїй любові до тебе? Навіщо запалюєш в мені цей *чорний вогонь?*» [6, с. 23].

Окрім «основних» назв кольору, в своїх творах В. Шевчук активно використовує й інші колоративи, які належать до «другорядних» (периферійних), що знаходяться у відношеннях «привативної і градуальної опозиції до ядерних лексем» [5, с. 29], мають семи з відтінком основного тону, що вказують на міру вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу, і на ряд інших додаткових характеристик. Такі назви семантично об'єднуються навколо «основних» назв кольорів, які є первинними стосовно до вторинних, похідних.

Оперуючи словом, як основним засобом відтворення дійсності, В. Шевчук генерує кольори через слово, тобто через асоціації, які виникають у читача при назві певного явища чи предмета, які вже є пофарбованими в його уяві. Митець використовує назви, що позначають конкретну колірну ознаку предмета чи явища об'єктивної дійсності, вмотивовані з погляду носіїв сучасної української літературної мови кольоропозначення:

- **Сивий** (який утратив своє забарвлення, став білим, сріблястим (про волосся)): «На брудному ложі й справді сидів старець, звівши до мене обрамлене *сивим* волоссям, бородою та вусами лице» [6, с. 138].

- **Рудий** (червоно-жовтий): «Це був чолов'яга високий, зарослий *рудюю* бородою» [6, с. 133].

- **Перламутровий** (який своїм забарвленням та блиском нагадує перламутр, сріблясто-сірий): «І слюзи, які котилися з його очей, були *перламутрові* й застигали на щоках у перлини» [6, с. 52].

- **Гранатовий** (яскраво-червоний): «Її вустонька – немов кармазинова нитка, красні, мов частина *гранатового* яблука» [6, с. 14].

- **Вороний** (чорний із синюватим полиском): «Був наш кінь чорний, тобто *вороний*, як і Онисим у своєму одязі» [с. 145].

- **Фіалковий** (який має колір фіалки, світло-синій): «І кожна з тих новонарослих фіалок перетворювалася в крихітний ліхтарик, котрий світив *фіалковим* світлом» [6, с. 52].

- **Блакитний** (небесно-голубого кольору): «І здалося Климентієві, що від тих палких очей випущено було *блакитну* стрілу, яка безшумно і

швидко перелетіла простора і впилася йому в серце» [6, с. 279].

- **Малиновий** (який має колір малини, звичайно темно-червоний): «А хмари біля нього палали густим *малиновим* світлом, і трава світилася, ніби кожна травина позапалювалася ізсередини» [6, с. 46].

- **Чорнильний** (який схожий на колір чорнила, темно-фіолетовий): «Гаразд, юнаки, гаразд! Грійте свою *чорнильну* кров!» [6, с. 60].

- **Золотий** (який своїм кольором нагадує золото, блискучо-жовтий): «Я згадав Юстинин голос, і той голос наповнив мене, як *золота* вода» [6, с. 45].

- **Срібний** (який своїм кольором нагадує срібло, сірувато-білий): «Це вона йшла через сади, торкалася ніжними пальцями гілок овочевих дерев, і ті спалахували *срібним* цвітом» [6, с. 63].

У процесі прочитання текстів переконуємося в тому, що майстерність прозаїка полягає в його умінні віднайти, наприклад, в семантиці такий компонент відповідної назви кольору, котрий акцентував би увагу реципієнта на несподіваності асоціацій, поєднанні різнопланових понять, водночас нейтралізуючи семантику кольору, щоб колір стає джерелом появи виразного емоційно-оцінного змісту кольороназви.

Іноді В. Шевчук не вдається до колоризації, використовуючи назви, що характеризують забарвлення предмета чи реалії, не вказуючи на конкретний характер кольору. Такі лексеми, як *темний, світлий, ясний* умовно можна назвати колоративами, оскільки вони чітко не позначають конкретний колір, але дають певну інформацію про забарвлення предмета чи явища, визначають ступінь насиченості, інтенсивності кольорів, не називаючи конкретної колірної якості. Наприклад: «А внизу від річки із повними відрами підіймалася найкраща з кращик, яких я знав, граційно вигнувшись і сяючи *ясним* і прегарним обличчям» [6, с. 37]. «З величезних *темних* очей полилося на мене таке полум'я, що я отетерів» [6, с. 83]. «Вгадати безпомилково не міг, отож зважив за розумне остерігатися, адже людина слабка істота, і не тільки *світла* сила її діями в цьому світі кермує» [с. 124].

Художній світ Валерія Шевчука не є одномірним у своїй єдності. У ньому існують два протилежних начала, дві стихії – життя і смерті, добра і зла, світла і темряви. Важливу роль у художній реалізації ідеї багатомірності світу, складності й неоднозначності зв'язків, якими єднається у цьому світі все живе, відіграв мотив двійництва, що його письменник розробляє за допомогою використання колоративів-антонімів: *темний – світлий, чорний – білий*. У творі простежується їх традиційна подача за кольоровою забарвленістю, наприклад: «Я озирнувся й побачив виладнаних один біля одного ченців, які на *білому* снігу виглядали *чорним* воронням» [6, с. 210]. Тоді я спинився, закинув голову й подивився на небо, в якому де-не-де палали, догоряючи, малі хмарки, а на загал воно

було не *світле* й не *темне*, а сіро-синє» [6, с. 210], та/або символічною трактовкою: «Душа її доладалася до решти і вже не може плодити ані *чорних*, ані *світлих* янголів» [6, с. 32]. «За коротке життя пізнав одну істину: світ складено з двох площин – *світлих*, тих, що доступні нашому розумінню, і *темних*, йому не доступних» [6, с. 14]. «Тобто по краям того незімкненого кола збирається з одного боку потуга *темного*, а з другого – *світлого*, які з'єднавшись, самозруйнуються» [6, с. 32]. При тому під «світлим» мається на увазі колір близький до білого, ясний, що, як правило, символізує приємне, радісне почуття чи настрої, спокій, виражає умиротворення й заспокоєність. Під «темним» розуміємо колір, близький до чорного, неясний, що символізує лихо, зло, щось невідоме і незвідане, таємниче, виражає сумний настрої чи стан [3, с. 7].

В. Шевчук не зупинився на використанні статичних кольорових схем. Він як справжній митець вдався до згущення барв, використовуючи прийом візуального зближення, яке досягається поступовим насиченням/розрідженням кольору. Наприклад: «І я увіч відчув, що моя *чорнильна* кров починає тратити *бузинову* барву, а наповнюється сонцем, через що *червона* й гаряча стає» [6, с. 60]. «І сталося диво: обличчя його з *червоного* стало *золотисте*» [6, с. 10]. «І ось одного дня, коли сонце чудовно світило, коли ранок випав *осинений, яскравий* і молодий, уздрів, як іде вона в церкву, і вразився від її задуманої відстороненості від світу, а ще більше від її краси» [6, с. 15]. « – Господи, – прошепотів я, дивлячись у *чорне, непрозоре* небо» [6, с. 140]. «Одежа ж на сибілах із *світло-зеленої* стала *яскраво-зелена*, ... із *яскраво-зеленої* стала *темно-зелена*» [6, с. 242].

У результаті аналізу виявлено, що крім кольороназв, зафіксованих у словниках, у мові творів В. Шевчука є ряд лексем, які виступають у функції кольору, але для них вона не характерна. Такі слова у звичайному вживанні не містять колірної інформації, і тільки в образному мовленні письменника вказують на забарвлення предметів і явищ природи. Йдеться про незвичні назви кольорів, значення яких можна зрозуміти, зіставивши зі значеннями омонімічних форм у групі відносних прикметників. Такі назви кольорів, крім номінативної, виконують естетичну функцію, надаючи зображуваним реаліям образності, поетичності. Наприклад: «Сукні їхні вже цілком утратили відтінки інших барв, позеленівши цілком, навіть стали світло-зелені, *кольору молодого листя*, але й ця барва не залишилася незмінною» [6, с. 242], де одяг має такий колір, який властивий листю лише навесні. Нетрадиційні кольороназви можуть давати характеристику зовнішності персонажів, наприклад: «Чоловік помовчав, а тоді знову зирнув єдиним зрячим, *барви розводненої синьки*, оком» [6, с. 184], де вони містять емоційно-оцінну характеристику. Такі мовні одиниці розширюють сукупність кольороназв української мови, а будучи вжи-

тими в літературному творі, збагачують систему його образів, урізноманітнюють його оповідну структуру, а також слугують важливим чинником розкриття внутрішнього світу персонажів. Загалом Шевчукові кольоропозначення-неологізми – цілком авторські образні уживання і є наслідком асоціацій письменника.

Індивідуально-авторським уживанням позначені і складні кольороназви. Вони створені за існуючими у мові моделями: «Климентій зирнув на свою мантию і помітив, що й вона не *виліяло-чорна*, як це було насправді» [6, с. 240]. «Коли ж підійшов, я побачив, що ніс у нього *буряково-сизий*» [6, с. 145]. «Через це він здер із власних грудей клаптя *переливно-осяйної* шкіри й перев'язав собі очі» [6, с. 52]. «Через те й залишався *темно-сутінний*, гадочки вусів його безживно звисали, а рот ніби й всміхався, але криво, на один бік, начебто Омелько й сам не вірив у те, що відбувається» [6, с. 312]. «Про це, очевидно, й вістить та петля, що застигла в *зелено-перламутровому* мороці, в якому пливе дивний їхній човен» [6, с. 243].

Загалом індивідуально-авторські кольороназви збагачують категорію лексем із колірною семантикою, проте рідко в ній закріплюються, оскільки їх поява зумовлена потребами контексту й власними

уявленнями автора, його світосприйняттям, тому ці назви не стають загальноуживаними.

Отже, у сучасній українській мові назви кольорів утворюють багату лексико-семантичну групу, яку активно використав у своїх творах В.Шевчук і яка в художньому мовленні митця позначена індивідуально-авторським уживанням, що засвідчує художню майстерність письменника, глибинність джерел його творчості.

Кольористика Валерія Шевчука – це не тільки гра словами, що властиво постмодерністському стилю, а й певний символічний зміст, який сприяє розкриттю думки, образу, ідеї. Кольори у Шевчукових творах апелюють до різних відчуттів людини, викликаючи певні асоціації, допомагаючи авторові передати найменші зміни настрою. Акцентуючи на певних кольорах, автор створює своєрідне емоційне тло, що дозволяє якнайкраще відтінити душевний стан героїв.

Підсумовуючи, слід зазначити: українське мовознавство стоїть сьогодні перед невідкладною проблемою вивчення реального внеску кожного визначного письменника у мовотворчий процес. Вивчаючи мовні персоналії видатних мовотворців, можна простежити за вершинами розвитку мови у плинні часу й перспективами ще не реалізованих можливостей.

Література

1. Дзивак О. Лексика на обозначение цвета в современном украинском литературном языке / О.Н. Дзивак: Автореф. дис. ... кандидата филологических наук. – К., 1974. – 19 с.
2. Критенко А. Семантична структура назв кольорів в українській мові / А.П. Критенко // Славистичний збірник. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – С. 97-111.
3. Фока М. Функціонування кольору в поетичних творах Павла Тичини / М. Фока // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 6. – С. 2-7.
4. Фрумкина Р. Цвет, смысл, сходство (аспекты психолингвистического анализа) / Р.Н. Фрумкина. – М.: Наука, 1984. – 176 с.
5. Чумак-Жунь И. Лексико-семантическое поле цвета в языке поэзии И.А. Бунина: состав, структура, функционирование / И.И. Чумак-Жунь: Дисс. ... кандидата филологических наук: 10.02.02. – К., 1996. – 212 с.
6. Шевчук Валерій. Біс плоті: Історичні повісті. – К.: Твім інтер, 1999. – 360 с.
7. Шмелев Д. Слово и образ М.: Наука 1964. – 279 с.
8. Яворська Г. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Г.М. Яворська // Мовознавство. – 1999. – № 3. – С. 42-50.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2011